

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА ГЛОБАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО

УДК 330.35.011

JEL Classification Q21

DOI 10.33111/EE.2020.45.BogunM

M. Bogun

*Lecturer at the Department of
Economics, Entrepreneurship and
Marketing
Cherkasy State Business College*

М. М. Богун

*Викладач кафедри економіки,
підприємництва та маркетингу
Черкаський державний
бізнес-коледж*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3151-8737>

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДЕТЕРМІНАЦІЇ «ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ» ТА «ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК» В КРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. Теорія економічного зростання є одним з найскладніших розділів економічної науки, присвяченої дослідженню ринкового господарства. Аналіз економічного зростання має особливе значення в останні десятиліття. Економічне зростання є однією з найважливіших частин економічного розвитку суспільства, а також соціально-культурного і політичного. Необхідно вказати не тільки саме поняття економічного зростання, а й фактори на нього впливають. У статті розглянуто основні підходи до детермінацій «економічне зростання» і «економічний розвиток», показано еволюційний розвиток даних концепцій, представлена фактори сталого економічного зростання як кількісний критерій економічного розвитку, сприяють зростанню економічного потенціалу і могутності країни, нарощуванню обсягів суспільного відтворення і спроможності національної економіки задовольняти поточні і майбутні зростаючі потреби населення, підтримуваний протягом тривалого періоду часу.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Економічний розвиток, економічне зростання, економіка, виробництво, оцінка витрат, ВВП, ВНП.

PECULIARITIES OF DETERMINATION DEVELOPMENT «ECONOMIC GROWTH» AND «ECONOMIC DEVELOPMENT» IN THE COUNTRY

ANNOTATION. The theory of economic growth is one of the most complex sections of economics devoted to the study of market economy. The analysis of economic growth has been of particular importance in recent decades. Economic growth is one of the most important parts of the economic development of society, as well as

socio-cultural and political. It is necessary to specify not only the very concept of economic growth, but also the factors that affect it. The article considers the main approaches to the determinations of «economic growth» and «economic development», shows the evolutionary development of these concepts, presents the factors of sustainable economic growth as a quantitative criterion of economic development, promotes economic potential and power, increasing social reproduction and capacity to meet the current and future growing needs of the population, supported over a long period of time. Research on economic growth touches on many important aspects of this problem: the accumulation and participation in the processes of economic growth of financial and human capital, the impact of innovation on production and productivity, the impact of technological factors, the specifics and relationship of economic growth in different countries. economic, political and social institutions in these processes.

In general, we propose to divide all factors of economic growth and development into six major groups: resource, production, motivational, structural, market and institutional.

In conditions when the problems of economic growth and development have become more relevant in Ukraine, the study of theoretical and applied issues of this topic deserves more in-depth study. This can contribute to the choice of effective directions of production development, achieving higher rates of economic growth, increasing the level of material well-being of the population.

KEY WORDS. Economic development, economic growth, economy, production, cost estimation, GDP, GNP.

Вступ. Економічний розвиток країн і підвищення конкурентоспроможності національних економік — надзвичайно актуальний напрямок досліджень, про що свідчить не тільки значна кількість наукових і науково-популярних публікацій, але й щорічне проведення рейтингу конкурентоспроможності країн світу Всесвітнього економічного форуму. Незважаючи на те, що 70 % індикаторів даного рейтингу — це результати опитувань, проте, вони включають оцінку таких важливих чинників економічного зростання, як підвищення ефективності функціонування товарних ринків, вбудовування економіки в глобальні ланцюжки створення вартості, поліпшення умов ведення бізнесу, широке використання інформаційних технологій. Сучасна економіка складна й різноманітна, і характерна як для країн, що розвиваються, так і для розвинених країн, тривала рецесія підштовхує до необхідності адаптації інструментів економічної політики, пошуку нових моделей соціально-економічного розвитку, забезпечує економічне зростання у посткризовий період економічного розвитку.

Значний внесок у розробку методологічних і методичних підходів до визначення економічного зростання внесли вітчизняні і

зарубіжні науковці В. О. Безугла, І. Б. Висоцька, М. Дайламі, А. Дарешвар, С. А. Єрохін, Б. І. Кабаці, Н. Лутчин, О. В. Міщук, І. В. Сацик, В. Томас.

Постановка завдання. Незважаючи на різноплановість і глибину проведених досліджень щодо економічного зростання країни, недостатньо вивченими залишаються питання сутності поняття «економічне зростання» та «економічний розвиток», а також визначення критеріїв їх стійкості.

Результати. Наукові дослідження, присвячені економічному зростанню, зачіпають багато важливих аспектів даної проблеми: накопичення й участь у процесах економічного зростання фінансового та людського капіталу, вплив інновацій на виробництво та продуктивність, вплив технологічних факторів, специфіку і взаємозв'язок економічного зростання в різних країнах, виявлення ролі економічних, політичних і соціальних інститутів у цих процесах. У контексті попередніх напрямків досліджень економічне зростання розумілося як кількісне розширення масштабів економіки, зазвичай з збереженням сформованих до початку моменту зростання або встановлюються до цього моменту пропорцій між рядом основних показників економіки. Для такого руху економіки найприйнятнішим став вимір росту за допомогою об'ємного кількісного показника — валового внутрішнього продукту (ВВП) або валового національного продукту (ВНП). У зв'язку з цим виникало безліч визначень економічного зростання як щорічного приросту ВВП (ВНП).

Ще одним абсолютним показником, який характеризує розвиток економіки і використовується при визначенні поняття «економічне зростання», є національний дохід. Так, ряд авторів [5] під економічним зростанням національного господарства мають на увазі такий його розвиток, при якому збільшується реальний національний дохід. Однак цей показник не враховує людську діяльність у сфері нематеріального виробництва, тому використовувати його в якості універсального вимірювача економічного зростання не зовсім коректно.

Кінцевими цілями економічного зростання є зростання продуктивних сил суспільства, підвищення рівня добробуту народу і підтримання національної безпеки, тому в якості показника, що характеризує рівень економічного зростання, деякі автори розглядають національне багатство і національний добробут.

Національне багатство, як один з макроекономічних показників економічного зростання та його динаміки, характеризує економічну міць країни, потенційні можливості для подальшого

економічного зростання. Національне багатство є сукупністю всіх матеріальних благ, які були накопичені за попередні періоди. Англійський дослідник Д. Харві пов'язує економічне зростання зі зростанням добробуту населення: «під терміном «зростання» зазвичай розуміють не просто збільшення обсягу продукції, що випускається в цілому по країні, а зміна рівня добробуту її жителів» [8]. Подібним чином як зростання життєвого рівня населення економічне зростання пропонує розглядати А. Кочетков, оскільки «Економічне зростання є збільшення обсягу створюваних користностей, а, отже, є підвищення життєвого рівня населення» [9].

Зростання показника ВВП на душу населення є необхідною, але недостатньою умовою переходу до якісно стійкого зростання, крім того, він не відображає всіх інституційних, структурних змін у суспільстві та економіці, а також зміну показників, що відображають рівень життя населення. З цією метою необхідний набір або система показників-індикаторів, повинен бути зваженим, аргументованим. Він потребує чимало зусиль з боку вчених, оскільки, як показали дослідження У. Істерлі [4], досить велика кількість індикаторів людського розвитку не корелюють з динамікою ВВП на душу населення, з 81 показника, відібраного дослідником, унаслідок зростання економіки покращилися менше 10, а також спостерігалось погіршення такої ж частки індикаторів. Багато зарубіжних дослідників, такі як В. Томас, М. Дайламі, А. Дарешвар, Д. Кауфман, Н. Кишор, Р. Лопес, Я. Ван наполягають на необхідності оцінювати якість економічного зростання у контексті показників розвитку людського потенціалу [5].

У теорії економічного розвитку (development economics) економічне розвиток розглядається як довгостроковий процес, що забезпечує зростання національного доходу або ВВП у розрахунок на душу населення.

Досить широке поширення останнім часом отримала системна теорія економічного розвитку, згідно з якою економічна система, її структура визначають тип, темпи і напрямки розвитку відповідно до її потенціалу. У зв'язку з цим вводиться поняття «атрактор» економічної системи.

Атрактор — сукупність внутрішніх і зовнішніх умов, що сприяють «Вибору», що само організовується один з варіантів стійкого розвитку; ідеальне кінцеве стан, до якого прагне система в своєму розвитку, тобто це альтернативні траєкторії, до яких прагне майбутній стан системи в момент якісного переходу [8].

Можна сказати, що основоположником такого підходу до економічного розвитку був Й. Шумпетер, оскільки він розглядав

процес розвитку як зміна траєкторії, по якій здійснюється кругообіг, зміщення стану рівноваги, породжене самою економікою, тобто перехід до іншого стану відбувається як біфуркація. Зростання економічних потрясінь у ХХ ст. приводило до накопичення економічною системою дестабілізуючого потенціалу і в результаті до втрати стійкості, тобто біфуркацією і переходом на нову траєкторію. Це означає (на противагу загальноприйнятій думці, згідно з яким виробничі відносини відокремлені від техніко-економічних відносин, а розвиток економіки вважається незалежним від останніх), що «обирається» атрактору повинен відповідати потенціал економіки. Ці фактори можуть служити як обмежувачем, гальмом розвитку, направляють національну економіку на «Програшні» атрактори або навіть дивний атрактор, так і каталізаторами економічного розвитку, сприяють вибору виграшного атрактора і підвищення темпів зростання національної економіки [5]. Флуктуації будь-якої системи, в тому числі економічної, грають роль рушійних сил розвитку.

Чутливість економічної системи до флуктуацій тим вище, чим менше диверсифікована її структура, іншими словами — якщо економічна система має розвинені ефективні інститути, що забезпечують стійкість її структури в еволюційний період, то вона результативніше нейтралізує флуктуації будь-якого характеру, які можуть призвести до дестабілізації всієї економіки.

Незбалансованість економічної системи, що викликається флуктуаціями, може бути умовно розділена на два типи: функціональна незбалансованість і незбалансованість, яка генерує розвиток. Ці два типи незбалансованості відрізняються між собою як силою викликали їх і підтримують флуктуацій, так і ступенем віддаленості від стану рівноваги, а також наслідками. Якщо функціональна незбалансованість призводить до незначних змін або відхилень у поведінці економічних агентів і суб'єктів у рамках сформованої структури економічної системи, то другий тип незбалансованості викликає точку біфуркації, що приводить до якісної ривка — розвитку, який виражається у значній перебудові структури економічної системи.

Крім флуктуацій існують також кумулятивні коливання, ефективна дія яких поступово накопичується в економіці і сприяє появі нових напрямів розвитку. Серед кумулятивних флуктуацій особливо слід відзначити мультиплікативні і акселеративні флуктуації. Зміна вектору розвитку відбувається стрімко — ривком. У точці біфуркації в економічній системі відбуваються серйозні трансформації: відбувається зміна структури, пропорцій, зв'язків,

що викликає в економіці хаос, який і сприяє виходу на новий виток розвитку.

Аналіз розвитку економік більшості країн свідчить про те, що в світовому просторі виявляються тенденції і закономірності економічного зростання, темпи якого все більше обумовлені здатністю до оволодіння новими технологіями в широкому розумінні. Усвідомлення позитивної ролі інновацій на мікро- і макроекономічному рівнях, виходячи з прикладів економічного зростання країн на основі широко впровадження інновацій та активізації інноваційних процесів, свідчить про необхідність вибору напрямків інноваційного розвитку, формування економічно обґрунтованої інноваційної політики в країнах з транзитивною економікою. При виборі моделі розвитку необхідно враховувати той факт, що в умовах дефіциту фінансових ресурсів інноваційна модель розвитку є найприйнятнішою для даних країн, оскільки вона дає можливість оптимально використовувати наявні власні економічні ресурси в межах потреб економіки.

Між економічним зростанням і економічним розвитком як кількісними і якісними змінами економіки існує складний діалектичний зв'язок.

Уявімо економічне зростання в трьох варіантах: позитивний — зі збільшенням обсягу виробництва; нейтральний — без зміни обсягу виробництва; негативний — зі зменшенням обсягу виробництва. Розвиток: прогресивний; без зміни якісного рівня виробництва; регресивний. Найбільшого поширення мають варіанти зростання: на основі або в поєднанні з розвитком; без розвитку; при регресивному розвитку. Розвиток як якісне вдосконалення виробництва частіше буває: у поєднанні з економічним зростанням — при зростаючому попиті; при знижуються обсяги виробництва — при зменшенні попиту; без економічного зростання — при стабільному попиті. Разом з тим можливий і будь-який інший варіант, в тому числі і найнесприятливіший: зниження обсягів виробництва з регресивними процесами в рівні розвитку виробничої системи. При цьому руйнується матеріально-технічна база, падає продуктивність праці, підвищується матеріало- і енергоємність одиниці продукції, зростає собівартість, і навіть при зростанні цін знижується рентабельність виробництва.

Разом з тим економічне зростання без розвитку хоча і збільшує кількість товарів, але при відсутності якісних змін виробництва це вимагає пропорційного збільшення витрат ресурсів.

Таке економічне зростання не супроводжується підвищенням продуктивності праці, зниженням матеріало- і фондомісткості.

Собівартість і ціни при цьому мають тенденцію до збереження постійної величини, хоча при погіршенні умов виробництва можуть і зрости. При відсутності збільшення обсягу попиту на продукцію окремих галузей підвищення економічної ефективності можливе при розвитку без зростання. При цьому обсяг виробництва залишається незмінним, але технічне, технологічне та кадрове оновлення, організаційне вдосконалення виробництва викликають поліпшення економічних показників: підвищується продуктивність праці, знижується фондомісткість і собівартість, за рахунок чого при невеликому відносно зниженні цін зростає рентабельність виробництва.

Нарощування обсягу випуску продукції за рахунок одноразового комплексного оновлення виробництва практично не можливо, оскільки вимагає величезних інвестицій, та й можливості та плани окремих виробників можуть не збігатися. Тому навіть в окремі галузі ми маємо справу як з оновленням виробничих потужностей у частині підприємств, так і збереженням або збільшенням обсягу випуску продукції на основі традиційних технологій в іншій частині підприємств.

На сучасній стадії розвитку економіки України найбільшого поширення повинно мати зростання в поєднанні з розвитком. Після завершення оновлення матеріально-технічної бази зростання може наближатися до варіанту зростання без розвитку, а при стабілізації обсягів виробництва, але триває процес його відновлення — до варіанту розвитку без зростання. З позиції нового тлумачення основних понять дещо по-іншому представляються і рушійні сили економічного зростання. На нашу думку, роль і вплив одних і тих же факторів на економічне зростання та розвиток непостійні, і змінюються залежно від варіанту поєднання різних умов і конкретної економічної ситуації. Чим більше диспропорція в економіці через недостатнє забезпечення тих чи тих факторів, тим більше позитивний вплив він робить на темпи економічного зростання при його зміні в бік досягнення збалансованості всіх елементів виробництва.

Деякі фактори є простішими (рівень заробітної плати, ставка банківського відсотка та ін.), інші – складнішими, тобто визначаються рядом простих факторів. Наприклад, продуктивність праці залежить від рівня механізації, технології та організації виробництва, організації праці, ступеня його стимулювання, професійної підготовки працівників. Також поруч з іншими, простішими факторами, визначається попит і пропозиція, що впливають на темпи економічного розвитку.

У цілому всі фактори економічного зростання та розвитку ми пропонуємо розподілити на шість великих груп: ресурсні, виробничі, мотиваційні, структурні, ринкові та інституційні. Кожна з виділених груп включає кілька факторів, перелік яких можна збільшити за рахунок їх розбивки на дрібніші складові. Наприклад, до природних ресурсів необхідно віднести землю, воду, ліси, нафту, газ, кам'яне вугілля, мінерали та ін.; до трудових — кількість населення, ставлення до праці, рівень освіти; до грошових — величину національного доходу, нагромадження, інвестиції; до матеріальних — виробничі будівлі та споруди, машини і механізми, сировину і матеріали. Між цими факторами існують складні взаємозв'язки і взаємозалежності. Частина їх є взаємозамінними в певних розмірах: трудові фактори — матеріальними (машинами, автоматами, роботами), природні — грошовими ресурсами (за відсутності мінералів, нафти, газу їх можна закупити). Від виробничих і мотиваційних чинників залежить ефективність використання ресурсних факторів, а структурні та інституційні впливають на прояв ресурсних, виробничих і мотиваційних. Використання різних груп факторів для підвищення темпів економічного зростання залежить від різних суб'єктів. Так, ступінь впливу виробничих факторів залежить від керівників, фахівців і всього складу трудових колективів підприємств, тоді як значущість мотиваційних та інституційних визначається економічною політикою держави.

Висновки. В умовах, коли проблеми економічного зростання і розвитку набули в Україні більшої актуальності, вивчення теоретичних і прикладних питань даної теми заслуговує глибшого дослідження. Це може сприяти вибору ефективних напрямків розвитку виробництва, досягненню більш високих темпів економічного зростання, підвищення рівня матеріального добробуту населення.

Література

1. Близнюк В., Юрик Я. Вплив кризових явищ у національній економіці на модернізаційний потенціал України. Інвестиції: практика та досвід. 2013. №15. С. 34–40.
2. Грабчук О. М. Джерела нестабільності розвитку національної економіки України. Альянс наук: вчений — вченому: м-ли VII міжнар. наук.-практ. конф. Дніпропетровськ, 2012. Том 2. С. 80–83.

3. Дучинська Н. І., Дучинський П. І. Відтворення основних форм капіталу: проблеми збалансованості. Економічний вісник НГУ. 2009. №2. С. 28–33.
4. Ємець В. В. Глобальні фінансові дисбаланси: історична ретроспектива та сучасні прояви. Інвестиції: практика та досвід. 2010. № 20. С. 30–35.
5. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. М.: Эксмо, 2007. 960 с.
6. Магдич А. С. Напрями трансформації моделі економічного зростання країн ЦСЄ. Економічний нобелівський вісник. 2014. №1. С. 314–322.
7. Орел Ю. Л. Нециклічна криза економіки України в період з 2013 по 2015 роки: причини виникнення та шляхи подолання. Актуальні проблеми державного управління. 2015. № 1. С. 275–280.
8. Циганов С. А. Вплив глобалізації світової економіки на розвиток фінансового ринку. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2014. №3. С. 105–115.

References

1. Blyznyuk V., Yuryk YA. (2013) Vplyv kryzovykh yavlyshch u natsional'niy ekonomitsi na modernizatsiynyyu potentsial Ukrainy [*The impact of crisis phenomena in the national economy on the modernization potential of Ukraine*]. Investytsiyi: praktyka ta dosvid [*Investments: practice and experience*]. №15. S. 34–40. [in Ukrainian]
2. Hrabchuk O. M. (2012) Dzherela nestabil'nosti rozvytku natsional'noyi ekonomiky Ukrainy [*Sources of instability in the development of the national economy of Ukraine*]. Al'yans nauk: vchenyy — vchenomu: m-ly VII mizhnar. nauk.-prakt. konf. Dnipropetrovs'k. Tom 2. S. 80–83. [in Ukrainian]
3. Duchyns'ka N. I., Duchyns'kyi P. I. (2009) Vidtvorennya osnovnykh form kapitalu: problemy zbalansovanosti [*Reproduction of basic forms of capital: problems of balance*]. Ekonomichnyy visnyk NHU [*Economic Bulletin of the NMU*]. №2. S. 28–33. [in Ukrainian]
4. Yemets' V. V. (2010) Hlobal'ni finansovi dysbalansy: istorychna retrospektyva ta suchasni proyavy [*Global financial imbalances: historical retrospective and current manifestations*]. Investytsiyi: praktyka ta dosvid [*Investments: practice and experience*]. № 20. S. 30–35. [in Ukrainian]
5. Keynes Dzh. M. (2007) Obshchaya teoriyya zanyatosti, protsenta y deneh [*General theory of employment, interest and money*]. М.: Эксмо. 960 с. [in Ukrainian]
6. Mahdich A.S. (2014) Napryamy transformatsiyi modeli ekonomichnoho zrostannya krayin TSSYE [*Directions of transformation of*

the economic growth model of CEE countries]. *Ekonomichnyy nobelivis'kyy visnyk [Economic Nobel Herald]*. №1. S. 314–322. [in Ukrainian]

7. Orel YU.L. (2015) Netsyklichna kryza ekonomiky Ukrainy v period z 2013 po 2015 roky: prychyny vynyknennya ta shlyakhy podolannya [*Non-cyclical crisis of Ukraine's economy in the period from 2013 to 2015: causes and ways to overcome*]. Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnya [*Actual problems of public administration*]. № 1. S. 275–280. [in Ukrainian]

8. Tsyhanov S.A. (2014) Vplyv hlobalizatsiyi svitovoyi ekonomiky na rozvytok finansovoho rynku [*The impact of globalization of the world economy on the development of the financial market*]. Zovnishnya torhivlya: ekonomika, finansy, pravo [*Foreign trade: economics, finance, law*]. №3. S. 105–115. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 27.09.2020 р.

УДК 339.92

JEL Classification D21, F21, F23.

DOI 10.33111/EE.2020.45.TurolyevG

G. Turolyev

Ph.D. candidate at Department of international economics SHEI «Kyiv national economic university named after Vadym Hetman»

Г. О. Туролєв

аспірант кафедри міжнародної економіки ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5579-0626>

ОФШОРНЕ БАНКІВНИЦТВО У СТРУКТУРНІЙ ДИНАМІЦІ ТРАНСКОРДОННОГО РУХУ ФІНАНСОВОГО КАПІТАЛУ

АНОТАЦІЯ. У статті розкрито сутність і ключові конкурентні переваги офшорного банківництва як ключового інституційного механізму транскордонного руху фінансового капіталу у глобальних умовах. Проаналізовано масштаби, географічно-територіальну й інструментальну структуру глобального офшорного банківництва, а також міжрегіональний розподіл транскордонних активів і зобов'язань офшорних банків. Обґрунтовано об'єктивні причини загострення міжнародної конкуренції за глобальні фінансові потоки та формування у сучасних умовах новітніх точок нагромадження офшорного банківського капіталу у країнах азійського мегарегіону. Доведено, що монополізація офшорного банкінгу призводить до встановлення у глобальних координатах виключного права офшорних банків на розрахункове, депозитне, кредитне і торговельно-фінансове обслуговування нерезидентів; проведення єврова-